

SHAXSIYAT BUZILISHLARINING TURLI XIL KO'RINISHLARI

Salimova Marjona Salomovna

Termiz davlat universiteti Ijtimoiy fanlar fakulteti Amaliy psixologiya yo'nalishi
 3-bosqich talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8050670>

Annotasiya: Shaxsning buzilishi, umuman olganda, doimiy fikrlar, in'ikoslar, munosabatlar va xatti-harakatlar bilan bog'liq bo'lib, ular sezilarli qayg'u yoki funktsional buzilishlarga olib keladi. Ushbu maqolada insonning ichki tartibga solinishi haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: Motiv, dunyoqarash, ehtiyoj, qiziqish, shaxsiy dispozitsiya.

Shaxsning buzilishlari ko'rinishdan juda farq qiladi, ammo ularning barchasi genetik va atrof-muhit omillarining kombinatsiyasidan kelib chiqqan deb ishoniladi. Aksariyat odamlar yoshiga bog'liqlik bilan asta-sekin yomonlashadi, ammo kasallikning tashxisiga olib kelgan o'tkir alomatlardan keyin ba'zi xususiyatlar ma'lum darajada saqlanib qolishi mumkin. Tashxis klinik hisoblanadi. Davolash psixologik va ba'zan dori terapiyasi bilan olib boriladi.

Tuyg'ularning asosiy xususiyatlaridan biri shundaki, ular aqldan ancha oldin mavjud bo'lgan. Barcha umurtqali hayvonlar turli xil kayfiyatlar bilan aniqlanishi mumkin bo'lgan harakatlar repertuarini ifodalaydi. Ilg'or fikrlash qobiliyatiga egami yoki yo'qmi, xuddi shu narsa bizning ajdodlarimiz, birinchi hominidlar bilan sodir bo'lgan. Bu buyuk ehtiros va hissiyotlarni ratsionalizatorlarga nisbatan kuchli qiladi. Ular tanamiz orqali tarqala boshlaganda, ular yo'qdek harakat qilish mumkin emas. Biroq, bu bizning kayfiyatimizga hech qanday ta'sir qila olmasligimizni anglatmaydi. Shaxsiy fazilatlar nisbatan barqaror fikrlash, vaqt o'tishi bilan idrok etishdir va relyatsion modellarni ifodalaydi.

Shaxsiyatning buzilishi bu xususiyatlar shunchalik aniqki, ular ish va yoki shaxslararo munosabatlarga xalaqit beradi. Ushbu ijtimoiy moslashuvlar shaxsiyatning buzilishi bo'lgan odamlarda va ularning atrofida gilarni jiddiy qayg'uga olib kelishi mumkin. Shaxsiyat buzilishi bo'lgan odamlar uchun (maslahat so'ragan boshqa odamlardan farqli o'laroq), ularning noto'g'ri xatti-harakatlarining oqibatlarini odatda o'z fikrlari va his-tuyg'ulari bilan bezovtalanish sababidir. Shunday qilib, klinisyenlar birinchi navbatda bemorlarga muammoning ildizida o'zlarining shaxsiy xususiyatlari borligini tushunishlariga yordam berishlari kerak. Shaxsiyatning buzilishi odatda o'smirlik yoki balog'at yoshida paydo bo'la boshlaydi, lekin ba'zida alomatlar ertaroq (bolalikda) paydo bo'ladi. Alomatlar qancha davom etishi bilan farq qiladi, ko'pchiligi vaqt o'tishi bilan hal qilinadi.

Ruhiy kasalliklar diagnostikasi va statistik qo'llanmasi, Beshinchi nashri (DSM-5) shaxsiyat buzilishining 10 turini sanab o'tadi, garchi bir turdagi mezonlarga javob beradigan bemorlarning ko'pchiligi bir yoki bir nechta boshqalar uchun mezonlarga javob beradi. Ba'zi turlari (masalan, antisosial, chegaradosh) odamlarning yoshi bilan kamayadi yoki yo'qoladi; boshqalarida (masalan, obsesif-kompulsiv, shizotipal) bunday bo'lishi ehtimoli kamroq.

Umumiy aholining taxminan 10% va kasalxonalar, klinikalarda psixiatrik bemorlarning yarmigacha shaxsiyat buzilishi mavjud. Umuman olganda, jinsi, ijtimoiy-iqtisodiy sinfi va irqi bo'yicha aniq farqlar yo'q. Biroq, antisotsial shaxsiyat buzilishida erkaklar ayollardan 6:1 ko'p. Chegaradagi shaxsiyat buzilishida ayollar erkaklardan 3:1 ko'p (lekin faqat klinik sharoitda, umumiy populyatsiyada emas).

Ko'pgina shaxsiyat buzilishlari uchun irsiylik darajasi taxminan 50% ni tashkil qiladi, bu ko'plab boshqa psixiatrik kasalliklarga o'xshash yoki undan yuqori. Bu shaxsiyatning buzilishi

irsiylik bilan tavsiflanadi va birinchi navbatda noqulay muhit tufayli kelib chiqadigan xarakter nuqsonlari degan umumiy taxminni rad etadi. To'g'ridan-to'g'ri sog'liqni saqlash xarajatlari va shaxsiy kasalliklar bilan bog'liq bilvosita mahsuldorlik xarajatlari, ayniqsa chegara va obsesif-kompulsiv kasalliklar va asosiy depressiv buzulish bilan bog'liq xarajatlar yoki umumiy anksiyete buzilishi ancha katta.

Identifikatsiya muammolari beqaror o'ziga xos imidj (masalan, odamlar o'zlarini mehribon yoki shafqatsiz deb bilishadi) yoki qadriyatlar, maqsadlar va tashqi ko'rinishdagi nomuvofiqlik sifatida namoyon bo'lishi mumkin (masalan, odamlar cherkovga borganlarida dindor bo'lsalar, lekin boshqa joyda nomaqbul va hurmatsizlik). Shaxslararo faoliyat bilan bog'liq muammolar odatda yaqin munosabatlarni rivojlantira olmaslik va yoki boshqalarga nisbatan befarqlik (masalan, hamdardlik bildirsa olmaslik) bilan namoyon bo'ladi. Shaxsiyat buzilishi bo'lgan odamlar ko'pincha atrofdagilarga (shu jumladan klinisyenlarga) nisbatan tushunarsiz, chalkash va asabiylashadi. Bu odamlar o'zlari va boshqalar o'rtasidagi chegaralarni bilishda qiyinchiliklarga duch kelishlari mumkin. Ularning o'ziga bo'lgan hurmati yuqori yoki past bo'lishi mumkin. Ular turmush o'rtog'i yoki bolalarida jismoniy va hissiy muammolarga olib kelishi mumkin bo'lgan nomuvofiq, ajralib turadigan, haddan tashqari emotsional, haqoratli yoki mas'uliyatsiz ota-ona uslublariga ega bo'lishi mumkin.

Shaxsiyatning buzilishi kam tashxis qo'yilgan. Shaxsiyat buzilishi bo'lgan odamlar davolanishga murojaat qilganda, ularning asosiy shikoyati ko'pincha buzilishning namoyon bo'lishi emas, balki depressiya yoki tashvishdir. Shifokorlar shaxsiyatning buzilishidan shubha qilganda, ular maxsus diagnostika mezonlari yordamida kognitiv, affektiv, shaxslararo va xulq-atvor tendentsiyalarini baholaydilar. Ko'proq ixtisoslashgan va akademik klinisyenlar uchun yanada murakkab va empirik jihatdan qat'iy diagnostika vositalari mavjud.

Shaxs tushunchasi "yuz", "soxta tasvir" so'zlaridan kelib chiqqan. Qadimgi rus tilida "yolg'on imidj" so'zi "rol", ya'ni "rol" degan ma'noni anglatadi, bu odam boshqalar bilan muloqot qilishda kiyadigan ijtimoiy niqobni anglatadi. Lotincha persone so'zi ham xuddi shunday ma'noga ega. Per sonare – niqob ortida gapirish. Qadimgi yunon va keyinchalik qadimgi Rim teatrlarida aktyor yovuz, qahramon, payg'ambar yoki qahramonning u yoki bu obrazlarini aks ettiruvchi niqobda sahnaga chiqdi. Niqob ranglari ijtimoiy vazifa, u yoki bu rolni bajaradigan shaxsning axloqiy belgilariga ishora edi.

Qadimgi Yunonistonda "shaxs" tushunchasiga mos keladigan atama ishlab chiqilmagan. Aflotun o'zining noyob taqdiriga ega bo'lgan shaxs haqida bilmagan va bilishni ham xohlamagan. Uning o'rnini bir ruh egalladi. Aristotelning "Ruh haqida" asari zamonaviy psixologiyaga yo'l ochdi. Qadimgi Rim oldinga qadam tashladi. Rim huquqshunosligida yunoncha prosopon so'zi o'rniga lotincha persona so'zi ishlatilgan bo'lib, u boshning yuzini, tashqi ko'rinishini, shuningdek, fojiada ishtirok etuvchi aktyorni bildiradi, xuddi yunoncha so'z kabi, dastlab tragediyada ishlatilgan. Aktyorning roli va niqobini nazarda tutgan. Ammo keyinchalik u alohida shaxs nomi sifatida saqlanib qolgan. Rim fuqarosi huquqiy va diniy zot, avlodlar nomi va mulk egasi sifatida belgilanadi.

Sharqda bu butunlay boshqacha vaziyat edi. Hinduizm va buddizmda shaxs inkor etiladi va faqat "men" e'tirozsiz tan olinadi. Shaxsiyatning buzilishi bo'lgan ko'plab bemorlar o'zlarining ahvolidan bexabar bo'lganligi sababli, klinisyenlar ko'pincha bu bemorlarni ilgari davolagan klinisyenga murojaat qiladilar, boshqa amaliyotchilar, oila a'zolari, do'stlari yoki ular bilan aloqada bo'lgan boshqalardan tarixni olish kerak bo'lishi mumkin.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, shaxsiy dispozitsiya, ya'ni ichki boshqaruvning inson hayotida tutgan o'rni g'oyat muhim bo'lib, bu borada mamlakatimizda va xorijda bir qator izlanishlar va tadqiqotlar chuqur o'rganilgan.

References:

1. Yugay A.X., Mirashirova N.A. "Obshchaya psixologiya" – Toshkent 2014 y.
2. V. Karimova "Psixologiya".
3. F.I. Haydarov, N.I. Halilova "Umumiy psixologiya"
4. Drujinina V.. "Psixologiya". Darslik. "Piter", 2003 yil.
5. Bolotova A.K., Makarova I.V. Amaliy psixologiya: uchebnik dlya vuzov. – M., Aspect Press, 2002. – 383p.